

կան նաև սպանիօլերէն, ինկիլիզերէն, օլանտրզերէն, մաճառերէն ալ, բայց քիչ: Եւսև Հայոց մէջը մինչուկ Հիմայ որչափ զիրք որ տպած են, անոնց ալ գրեթէ ամէնը կան: Հայերէն ընտիր ձեռագիրներ ալ կան, բայց քիչ են. միաբանութե ջանքը ան է՝ որ ասանկ ձեռագիրներ ժողովէ շատցընէ, ու այսպիսի ընտիր ձեռագիր մը իրեն ձրի կամ ստրկով տըվողին մեծ շնորհակալութի կընէ անմոռաց յիշատակով:

Սիմոն Այգեուէ անունով թագադիր քահանայ կամ թէ ծայրագոյն վարդապետ մը, որ Ահնայի արքունի աստղաբաշխութեան ու բնական պատմութեան ուսմանց կայսրմէ գրված վերակացու էր, ու քիմիական գիտութեան մեջն ալ մեծ անուն ունէր, աս տարի կտակաւ պարգևեց մեր միաբանութե իր գրքերուն մեծ մասը, այսինքն՝ Հազար ձեռք գրքի չափ, որոնք բոլոր բնական պատմութե, քիմիայի, աստղաբաշխութեան ու ասոնց նման գիտութիներու վրայ գրված ընտիր գրքեր ու հեղինակներ են:

ԳՒՂՈՒԽ ԺԱՆՆ:

Գիտութիւններու պայծառութեան համար շուքած
Բաները:

1. **Պանքային քարերու, քարացած նիւթերու ու չիրանված ակն քարերու թանգարանը** (դան.

ձը), կայսեր պալատին մէջը չորս մեծ սենեակնե-
րու մէջն է: Առջի սենեակին մէջը կան շատ քա-
րացած բաներ, այսինքն, շատ ատեն գետնի տակ
խոնաւ տեղ մնալով քար կտրած ոնգեղջեր (քէչ-
կերտանի), փղի գլուխներ, ակռաներ, ծովու խե-
ցիներ, բուստի (մէրճանի) բուսեր, փայտեր, ձու-
կերու ու տնկերու պատկերները բնութեամբ վրանին
տպաւորած քարեր, ամպերու մէջ գոյացած ու
անձրևի կամ կարկտի հետ վար ինկած քարեր ու
երկաթներ, որոնց մէկը երեսուն օխայ ու 320 տրամ
է, ու մէկը 66 օխայ է: Արկրորդին մէջը 100,000
կտոր տեսակ տեսակ հանքերու քարեր կան, որոնց
մէջէն 6,000ը մեծ ու տեսնելու արժանի բաներ են:
Արրորդին մէջը ամէն տեսակ հողերը՝ քարերը, ամէն
տեսակ ակն քարերը բանված ու չիբանված, որոնց
մէջը մէկ կտոր օբաղ կայ, որ 187 տրամ է, քարէ
մանած ու բանած կտաւ մը կայ, որ կրգործածվի ու
կաղտոտինէ՝ կրակը կըձգեն կըմաքրվի, ու ամէն տե-
սակ հրահալելիները ու աղերը կան: Արրորդին մէ-
ջը տեսակ տեսակ ակն քարերով շինած մաքուր ծա-
ղիկներ՝ տուփեր (խուժիներ) ու ասոնց նման գե-
ղեցիկ բաներ կան, մեծ փունջ ծաղիկ մը կայ,
որուն վրան ամէն մէկ ծաղիկը իր բնական գունովը
մէյմէկ կտոր ակն քարէ բանված է, ծաղիկներուն
վրայ սողուններ ու մանր ճճիներ (պէօճէկներ)
կան, որ անոնք ալ քարերէ բանված են, ու անանկ
սքանչելի շինված են, որ տեսնողները կըկարծեն որ

կենդանի են՝ պիտի քալեն: Արեքշաբթի օրերը կէսօրէն յառաջ ամէն մարդ, քիչ մը մեծ մարդիկները ու ճամբորդները նաև ամէն օր կրնան երթալ տեսնել: Ասանկ բաներ Ա եննայի մէջ տասնըութը տեղ ալ կան, որ կայսեր եղբայրները ու մեծ իշխանները ժողված են, բայց ամէնէն գեղեցիկը աս է:

2. Կենդանիներուն, ու տնկերուն թանգարանը հիմակվան կայսրը Աօղէֆսիլաց հրապարակին վրայ գրքատան քովը նորէն չորս դատիկոն բարձր մեծ պալատի ձևով շինած է, մէջը քսանըհինկ մեծ սենեակներ կան, որոնց չորս կողմերը աստիճաններ շինած են, ու վրանին կենդանիները շարած են, որ իրաւ սատկած են, բայց կաշինին անանկ վարպետութեամբ հանած ու լեցուցած են, որ մազ կամ փետուր մը պակսած չէ, ամէն մէկին աչքերն ալ կենդանութե ատենը ինչպէս էին նէ՝ ճամով յարմարած են, մարդը ինչվան ձեռք չիշօշափէ նէ սատկած ըլլալին չիմանար: Վետնի դատիկոնը կապիկները՝ կապիկի նման ու կաթ ունեցող կենդանիներ, ու ան կենդանիները որ կուրծքերնին կաշիներնուն մէջը տօպրակի պէս խորունկ տեղ ունին, փախչելու ատեննին ձագերնին անոր մէջը կրդնեն, նաև ամէն տեսակ գազանները, անասունները ու ծովու մէջ գտնուված կաթ առվօղ կենդանիները շարած են: Արկրորդ դատիկոնը թռչուններն են, բայց յաիշտակօղ տեսակները զատ, գեղեցիկ երգօղները զատ, հաւի նմանները՝ լճերը բնա-

կօղները՝ ու ճախին տեղերունը զատ զատ: Եր-
րորդը՝ բոլոր սողունները, երկակենցաղները (թէ
ծովու ու թէ ցամաքի մէջ կեցող կենդանիները),
ձուկերը, ու ինչպէս հիմայ գտնուած ծովու կեն-
դանիները: Չորրորդին մէջը բոլոր ծովու ժժմունք-
ները (որդերը), խաչափառի (չաղանօղի), խեցգետ-
նի (ստախօղի) ու ուրիշ մանր կենդանիներու տե-
սակները: Ա երջապէս աշխարքի իրեք մասին մէջը որ-
չափ ծովու, ցամաքի ու օդոյ կենդանիներ գտնու-
ված են նէ, ու ամէնուն ալ ամէն տեսակներէն՝
գտնուված դրված են, անուններնին ալ ոտվներնուն
տակը գրված են: Ատքը զատ սենեակ մըն ալ մար-
դիկներուն ու կինդանիներուն ներսի դին գտնուված
որդերը, կենդանաբուսերը, այսինքն ան կենդա-
նիները կամ բուսերը, որ ոչ կատարեալ տունկ են
ու ոչ կատարեալ կենդանի են, ու սպունգի (սիւն-
կերի) ու բուստի տեսակները կան: Ուրիշ սե-
նեակ մըն ալ կայ, որուն մէջը աշխարքին ամէն կող-
մէն խոտերը ու տունկերը ժողված՝ ու իրենց ձա-
ղիկներովը պտուղներովը ու տերևներովը իրենց
բնական գուններնին պահելով չորցուցած դրած են,
քովն ալ գեղեցիկ գրքատուն մը կայ, որուն գրքե-
րը բոլոր աս բաներու վրայ կըխօսին: Ըսանկ ե-
րևելի թանգարաններ Փարիզ, Լոնտոն ու ուրիշ
թագաւորական քաղաքներ ալ կան, աս ալ անոնց
մեծերուն մէկն էր: Բայց կայսրը 1814ին իր ժո-
ղովուրդը աւելի լուսաւորելու, ու Աննա աւելի

պայծառացընելու համար Մերիգայ շատ որսորդներ ու ասանկ բանէ հասկըցօղ մարդիկներ խրկեց, որ հոն տեղաց լեռները, դաշտերը, ու ծովերը տասը տարի պտրտեցան ծովի ցամաքի որչափ նոր կենդանիներ գտան նէ, որ աշխրբին մէկալ մասերուն մէջը չեն գտնուվիր, զարկին որսացին, ու կաշինին լեցուցին՝ Ա եննա խրկեցին, նմանապէս որչափ նոր ու անծանօթ խոտեր ու տունկեր գտան նէ, ժողվեցին, չորցուցին, Ա եննա խրկեցին, որ եօթանասուն տեսակ կաթ ունեցօղ, երեսուն տեսակ երկակենցաղ կենդանիներ, շատ տեսակ ձկեր, ըխտափօտներ, խեցեմորթներ, ու ուրիշ բաներ, տարբեր տարբեր օձեր, սողուններ ու ճճիներ, խոտեր, տունկեր, հին ամերիգացիներուն զէնքերը՝ գործիքները ու կարասիներն են: Հիմայ կրնայ ըսվիլ, որ աս թանգարանը ուրիշ թագաւորներուն թանգարանները շատ գերազանցեց, ու նմանը չիկայ: Մեր ուսանողները ու նորընծայները հանգստեան օրերը թէ որ օդը աղվոր կըլլայ նէ՝ զբօսանքի համար պարտէզները կըտանինք, չէ նէ ասանկ բան սորվելու տեղեր կըտանինք, երբոր ասանկ տեղ մը կուգան նէ, տուն դառնալ չեն ուզեր, բոլոր աշխարհքը պտրտածի պէս եղանք կըսեն: Հինգշաբթի օրերը ինչ վան կէսօրը բաց է, ուզօղը կերթայ:

3. Ասանկ բաներ Ա եննային մէջը տասնըչորս տեղ ալ կայ, որ մեծ իշխանները ժողված են,

բայց ասոր չեն հասնիր, շատ բան ունեցողը հազիւ 15,000 կտոր բան ունի:

4. Ղեղերու պարտեզներուն երևելիները երկու հատ են, որոնց մէջը ան ծառերը տունկերը ու խոտերը մինակ անկած են, որոնց կամ տերևնին կամ ծաղիկնին կամ պտուղնին և կամ արմատնին դեղ կըլլայ, մէկը Աւրոպայէն դուրս բոլոր աշխրբին մէջը գտնուածներուն է, մէկալը Աւրոպայի մէջ գտնուածներուն է, ասիկայ կայսրը անձամբ վրան կեցած անկել տըված է, ու մէջը 2,322 տեսակ բան կայ: Ասանկ պարտեզ (Թերեզեան դպրատունը ու բժիշկներուն դասատուններն ալ ունին):

5. Հին ստակներու ու մեծագին բաներու թանգարանը, որ կայսեր պալատին մէջն է՝ հինգ մեծ սենեակներ են: Ղուան առջևը հին արձաններ դրած են, որ ճանչցըվի: Առաջինին մէջը շատ հնուց գոյնգոյն մէրմէր քարերէ վարպետութեամբ փորված ամբողջ ու կէս արձաններ ու զլուխներ կան, որոնց մէջը երևելի են Պուկկերեան գերեզմանները որ մէյմէկ կտոր կրանիդ քարէ փորած են, քարի վրայ փորած աթենացիներուն Ամազուններուն դէմ ըրած պատերազմը, որ յունաստան աս արհեստին շատ ծաղկած ատենը փորված են, Վառինթիա գտնուած թուճէ հրէշ (աճալաճայիպ) կապկի մը արձանը: Արկորդին մէջը անթիւ տեսակ հին ու նոր ստակներ, պղնձէ, փղի ոսկորէ, և ուրիշ բաներէ վարպետութեամբ փորված հին ու մեծագին

արձաններ, յունաստանի հին ատենւան վերաբուժի գործիքները, կշէռքները, հագուստի կօճակները, մատնիները, զէնքերը, ու ասոնց նման բաները կան: Երրորդին մէջը յունաստանի Վնէն շատ յառաջ գործածած հողէ ամանները, ոսկիէ՝ արծրթէ՝ պղնձէ կուռքերը, զինուորի սաղաւարտները (գլխի թասերը), աշտանակները (շամտանները), ու ուրիշ բաները կան: Չորրորդին մէջը ակն քարերէ փորած աշխրքի մէջ դիժար գտնուվելու ամաններ՝ բաներ կան, որոնց մէջը մեծ սկաւառակ (չուխուր թաս պախ) մը կայ՝ կէս կանգուն լայնութիւն մէկ կտոր ընտիր եղնգնաքարէ (սիւլէյմանիէ) փորած, որուն թէ մեծութեն դիէն՝ թէ քարին մաքրութեն դիէն և թէ փորվածքին գեղեցկութենը դիէն աշխրքին մէջը նմանը չիկայ ու գին չունի. կան նաև հին ատենւան կնիկներուն ոսկիէ ու արծրթէ զարդերը, ու ասոնց նման բաներ: Էինգերորդին մէջը 1,200 հատ հին ժամանակներ Եթրուրիա հին մատենէ շինած, ու վրանին գեղեցիկ բաներ քաշված տեսակ տեսակ ամաններ կան, որ Վափօլի հինգերեզմաններու մէջ գտնուված են, նաև ոսկորի ու ուրիշ բաներու վրայ փորած հին ու երևելի մարդիկներուն պատկերներն ալ կան: Վեննայի կայսրները ասոնք կէս մը աշխրքին չորս դիէն ժողվել տրված են, կէս մը ուրիշ թագաւորները ու իշխանները իրենց պարգև տրված են, կէս մըն ալ գնած են: Յառաջ ասդին անդին ցրված կրկենային, բայց հիմակվան կայսրը

աս տեղը շինեց ամէնը մէկ տեղ ժողովեց, կարգաւորեց, ու շատ բան ալ դնեց, ու անանկ ըրաւ՝ որ հիմայ մէջը մտնօղը հին աշխարհքը տեսած կըլայ, աշխրըքին վրայ ինչ տեսակ մարդիկներ եկեր են, որ արհեստները որ ժամանակները ծաղկեր են, որ արհեստները հիմայ կորսըված կամ պայծառացած են՝ գործքերուն տարբերութի կըճանչնայ: Գեղեցիկ գրքատուն մըն ալ ունի, որուն գրքերը բոլոր ասանկ բաներու վրայ կըխօսին: Բանի օրերը բաց է, ու զօղը կերթայ, ու ամէն բաները սիրով կըցընեն ու կըմեկնեն: Ըստ տեսակ թանգարաններ Աննային մէջը ութը հատ ալ կան, որ մեծ իշխանները ժողոված են, բայց ասոր չեն համար:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Ալապուտան արհեստներու ուսումնարանը:

Ըստ ուսումնարանը սկսաւ 1704ին, որուն առաջին հիմնադիրը եղաւ առաջին Աթոքլաոս կայսրը, որ չորս դիէն վարպետներ բերել տրվաւ ու հոս դրաւ. ուրիշ կայսրներն ալ ինչպան երկրորդ Յուսէփ կայսրը շատ ծաղկեցուցին: Ըստ Յուսէփ կայսրը տեսնելով որ տեղերին շատ նեղ է, 1780ին յը Աննային ժամին քովը գեղեցիկ ուսումնարան մը շինեց, ու ամէն տեսակ արհեստը սորվելու տե-